

Іщенко Ю.В.

учениця 11 класу

Мелітопольський навчально-виховний комплекс №16

Мелітопольської міської ради Запорізької області

Меркулова О.С.

учитель

Комунальний заклад «Центр позашкільної освіти»

Мелітопольської міської ради Запорізької області

ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ІСТОРІЇ У РОМАНІ АНДРІЯ КОКОТЮХИ «ПРИВИД ІЗ ВАЛОВОЇ»

Анотація. У статті висвітлюються специфічні особливості авторського творення історичної достовірності в ретроромані А. Кокотюхи «Привид із Валової», виявлені під час пошуково-дослідницької роботи в межах Всеукраїнського конкурсу-захисту МАН. Розкривається роль історичної правди як першооснови ретродетективу. Визначаються засоби й прийоми художнього змалювання історичної дійсності у романі «Привид із Валової». Окреслюється своєрідність художнього мислення А. Кокотюхи, відтворення індивідуально-авторської картини світу у художньому тексті.

Ключові слова: ретродетектив, історична достовірність, факт і вимисел, історичний часопростір, засоби конструювання художньої правди.

Ishchenko Ju., Merkulova O. Means of Artistic Reconstruction of History in Andriy Kokotyukha's Novel «The Ghost from the Gross». The article highlights the specific features of the author's creation of historical authenticity in A. Kokotyukha's retro novel «Ghost from Valova», discovered during the research work within the All-Ukrainian competition-defense of the Academy of Sciences. The role of historical truth as the basis of a retrodetective is revealed. The means and methods of artistic depiction of historical reality in the novel «The Ghost of Gross» are determined. The originality of A. Kokotyukha's artistic thinking, reproduction of the individual-author's picture of the world in the artistic text is outlined.

Key words: *retrodetective, historical authenticity, fact and fiction, historical space-time, means of constructing artistic truth.*

Сучасна література – яскрава й різноманітна, означена сьогодні як постмодерна, висуває перед критиками безліч завдань щодо її аналізу. Визначення основних засад та принципів письменницької творчості, узагальнення їх у концепції літературної епохи породжують велику кількість літературознавчих версій, моделей, картосхем постмодернізму, що спричинено, на думку Ю. І. Ковбасенка, «невідстояністю», «хаосом» у сучасному письменстві й критиці. Сьогодні дослідниками визначені лише домінанти постмодерної творчості, а форми їх реалізації та значення в окремих текстах залишаються актуальними завданнями літературознавства.

Концептуальними маркерами постмодерної літератури, на думку більшості науковців, виступають інтертекстуальність, рецептивність, пародійність, іронізм тощо. В основі таких принципів лежить тенденція до змішування кодів – раніше написаних літературних творів, культурно-мистецьких смислів, здобутків в різних галузях науки тощо. У зв'язку з цим важливим постає питання про співвідношення у постмодерністських текстах фактичної правди та художнього вимислу як їх рецепції та трансформації, що відповідно корелює з проблемою історизму. Адже саме в минулому письменники найчастіше намагаються відшукати відповіді на більшість питань сьогодення. Усе це дає потужний розвиток не тільки історичного роману, а й трансформацій, котрі пов'язані з цим жанром. І насамперед це стосується такого нового жанрового утворення, як ретророман, де завдяки прийому ретроспекції та чи інша епоха осучаснюється та подається реципієнту під новим кутом осмислення.

Проблеми історичного дискурсу в літературних творах, художнього вимислу та домислу як засобів його моделювання, жанрових модифікації історичного роману висвітлені у працях В. Бурчені, М. Дуднікова, Ю. Ковбасенка, Л. Король, Н. Крижановської, Д. Першорди, О. Проценко, Я. Тимченко, З. Шевчук та інших.

Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує творчість Андрія Кокотюхи – сучасного прозаїка, сценариста, автора більше п'ятдесяти

книг, одного із засновників Творчої асоціації «500». Окремий пласт із доробку автора належить пригодницько-історичним романам, серед яких вирізняється серія ретророманів на львівську тематику. Друга книга серії – «Привид із Валової» – розкриває перед читачами панораму Львова 1909 року і заслуговує, на нашу думку, детального аналізу з позицій історичної достовірності. Адже, у першу чергу, творчість письменника аналізується в контексті її приналежності до масової літератури (Я. Бригадир [2], С. Філоненко [8]). Окремі зауваження про інтерпретацію історії в ретродетективах наявні в розвідках Я. Бригадир [1] та С. Філоненко [7]. Проте системний аналіз засобів історичної реконструкції в романі «Привид із Валової» на сьогодні відсутній, що й визначає актуальність теми дослідження.

Метою статті є висвітлення специфічних особливостей авторського творення історичної достовірності в ретроромані А. Кокотюхи «Привид із Валової».

Одними з особливо популярних нині різновидів художніх текстів, заснованих на історії, виступають жанри із концептуальною ознакою ретро, що вже своєю дефініцією сигналізують про вихід за межі класичного історичного роману. Основними художніми особливостями ретророману з позицій факту і вимислу як основних компонентів історичного тексту є відсутність конкретних історичних подій та постатей. Такі твори не відповідають дефініції історичного роману, але базуються на певній концепції історії, тому заслуговують на увагу в межах і за принципами жанру. Історична правда є основою, фундаментом ретророману, але, на відміну від історичного роману, у ретроромані вона відіграє роль декорацій та створює необхідну для максимального занурення читача в історію атмосферу.

Дослідження засобів художньої реконструкції історичної дійсності у романі А. Кокотюхи «Привид з Валової» дозволяє стверджувати, що моделювання історичної достовірності в романі відбувається за допомогою: реалістичного зображення часопростору із превалюванням домислу, історично виправданого змалювання персонажів, мовних засобів конструювання художньої правди та різних тематичних дискурсів, у яких автор вдало поєднає домисел та вимисел.

Історичний час у тексті ретророману означений одноразово – на початку тексту. Основні події розгортаються протягом кількох днів

жовтня 1909 року. Подальші часові акценти розставляються письменником за допомогою загальнозживаних прийомів типу: «чверть століття тому» [4, с. 25]; «після Різдва до Великодня» [4, с. 55], «років вісімдесят тому» [4, с. 51].

Простір же виступає не пласкою абстрактною декорацією, а зримим і пластичним образом. Андрій Кокотюха веде читачів реальними вулицями (*Валовою, Боїмів, Личаківською, Пекарською, Шевською, Нижніми Валами, Сиктуською*), районами й передмістями Львова (*Богданівкою, Замарстиновим, Клепаровим, Кракідалами, Краківським базаром, Краківським передмістям, Кульпарковим Левандівкою, Верхнім і Нижнім Личаковом, Підзамчем*), наголошуючи на історико-культурній значущості топосу за допомогою коментарів: «*Валова – вулиця поблизу колишнього середмістя. Виникла на початку ХІХ століття після того, як було розібрано південний міський мур (1777 р.). назви не змінювала протягом усього часу свого існування*» [4, с. 282].

Особливу роль у творенні історично правдивого простору міста відіграють назви кав'ярень. Так, головні герої ретророману Кошовий із Шацьким зустрічаються в історичних кав'ярнях Львова «*Віденській, Добровольського, «Сан-Сусі», «Академічній*», закладах, створених авторською уявою за аналогією «*Під гарматою, «Під вошею, «Під градусом*» (перша кав'ярня Львова мала назву «Під синьою пляшкою»), при чому автор уводить такі назви не лише для створення ефекту присутності читача в зображуваній епосі. Такі оніми, маючи регулярний характер, вживаючись неодноразово й з певною характеристичною метою, також залучають до постмодерністської гри із сучасником – туристом, шукачем літературних пригод.

Реалістичність зображуваної дійсності підтверджується у ретроромані не лише назвами просторових об'єктів, а й детальними описами інтер'єрів, схарактеризованими одночасно прецедентними ситуаціями. Наприклад, кнайпа «Під градусом» у тексті ретророману – це дешевий тютюн, ядучі пахощі меланжу, пиво, «*зварене не інакше як із відпрацьованого сусла, «неоднорідна галаслива людська маса, відвідувачі «круж стійок, збитих із грубих дощок», «нечесана компанія, пиття, хропіння, бійки*» [4, с. 139-140], кав'ярня «Академічна» – шанувальники поезії у фраках з неодмінними

метеликами чи без, незвично довгим волоссям, драматичними сценами, оплески і гратуляції [4, с. 238-240]; «питні діри» – «доступні невибагливим містянам дешеві заклади», «жовті димні клуби», «гамірне море, котре складалося з безпричинного сміху, лайливих тирад, нудних та позбавлених змісту монотонних сповідей, відрижок і випущених то тут, то там вітрів», «нашпиговані поліцейськими агентами» [4, с. 39-40] тощо. Такі описи не стільки фрагментують твір, насичують його історико-культурними довідками, скільки надають читачеві обраний автором обсяг інформації, необхідної для активізації концептуального мислення реципієнтів – порівнянь сьогоденного й минулого, написаного й існуючого, прочитаного й уявленого, наче у кінострічці.

Відкритість міста Лева, сполучуваність з іншими українськими містами схарактеризована топонімічним означеннями другорядних персонажів – «*Перебрався до Львова з Кам'яця-Подільського*» [4, с. 46]; «*...виїхав зі Львова у Трускавець*» [4, с. 108], «*...завіяло до повітового Добромиля*» [4, с. 199]. Культурним маркером вважаємо уживання назв європейських міст – *Берлина, Варшави, Відня, Парижа, Рима*, які у тексті використовуються для означення європейськості Львова як міста Австро-Угорської імперії, колишньої Речі Посполитої: «*...новомодні впливи, котрі... завозяться з Відня, Парижа, Рима чи Берліна*» [4, с. 65]; «*Будете відомі не половині Львова, а на всю Варшаву. Не кажучи вже про Відень*» [4, с. 225].

Ретродетектив «Привид із Валової» не обіграє історичні події, а використовує їх як тло, а реальні **історичні постаті** (*галицький князь Лев, цісар Франц-Йосиф, історик Яворський*) функціонують у тексті у формі прецедентних художніх одиниць і включаються у вигаданий та сконструйований автором художній світ для утвердження його достовірності.

Головні герої на історичному полотні ретророману – вигадані, але представляють мультикультурний міський простір: адвокат, нотаріус, приватний детектив, «емігрант з Великої України» Климентій Кошовий, львівський єврей Йозеф Шацький і його дружина Естер, впливова львівська пані, вдова начальника кримінальної поліції Магда Богданович, кримінальний комісар Марек Віхура, керівник агентурної служби Карл Лінда, кримінальний авторитет Густав Силезький та його

права рука Єжи Тима, власник нотаріальної контори Степан Штефко, домовласник Веслав Зінгер. Концептуально важливими видаються тут імена персонажів, що ними їх наділив А. Кокотюха. Автор свідомо обирає популярні польські та німецькі імена, переконуючи читачів у тому, що Львів 1909 року – це передусім місто Австро-Угорської імперії, колишньої Речі Посполитої. А козацьке прізвище киянина Кошового актуалізує його споглядальний, немісцевий характер. Історично правдивим виступає загальне зображення населення міста, де, крім головних персонажів, згадані: *збідніла польська аристократка* [4, с. 20], *відставний майор цісарської армії* [4, с. 97], *гонорова полячка* [4, с. 90], *королівські жандарми* [4, с. 76], *австрійські поліцаї* [4, с. 14] та інші. Історичні процеси в галицькому місті репрезентують згадки про бомбістів, москвофілів, народовців, російських терористів, русинів, соціалістів як діячів львівської політичної арени.

Крім національної приналежності, львів'яни з ретророману «Привид із Валової» представляють когорту професіоналів: бровар, візник, вояк, забудовник, кельнер, кравець, крамар, майстровий, нафтовик, поштар, промисловець, скульптор, слідчий, сищик, тасмний агент, шпиг, хлопчики-газетяри тощо. Проте докладну увагу романіст приділяє львівським злидням: *«чоловіки швидко старішали, ставали злішими <...> Зароблені щоденною, часто – випадково наколядованою працею гроші вони частіше лишали в дешевих барах»* [4, с. 119].

Не міг оминати своєю увагою А. Кокотюха таке унікальне явище як львівське батярство, яке, за твердженням С. Філоненко, є невід'ємним складником «львівського міфу» [7]. У тексті батярство виписано в дусі класичної детективної павутини із головним злодієм міста Густавом Сілезьким, його речником Єжи Тимою та безіменними (оскільки рядовими, змінними) помічниками Вусанем і Довгоносиком, місцем побутування – кав'ярнею «Під вошею», певним кодексом злодійської честі: *«Тима лиш пояснив – сприйняв нахабну втечу нікчемного жebraка вже своєю особистою поразкою, яку міська братія йому навряд чи подарує»* [4, с. 193]; та методом ведення справ: утаємничені зустрічі, драматичні сцени, обов'язкове визначення власного зиску, заборгованих протекцій тощо. Таке зображення батярства має певне практичне значення, адже автор свідомо творить

книги-сценарії майбутніх фільмів, що були б простими для масової рецепції.

Маркером історичного часопростору у романі «Привид із Валової» виступають різноманітні **мовні засоби**: єврейські слова та фрази – *фейгале* (ластівка, кохана), *мішугец* (божевільний), *герутене* (неуважна, неохайна жінка), *швагро* (свояк), *шикса* (незаміжня неєврейська дівчина, образлива лайка на адресу єврейських дівчат), *шлїмазл* (людина, якій не щастить); полонізми – *ніц* (нічого), *фотель* (крісло), *пеньондзи* (гроші), *кубіта* (жінка); діалектизми та жаргонізми – *кумпель* (приятель), *тандж* (недолік, хиба), *гешефт* (комерція, торгівля), *гендлювати* (спекулювати), *драб* (босяк, первісно – рядовий вояк-найманець війська Корони Польської), *кнайпа* (шинок, пивниця, забігайлівка), *кукурудза* (жандарм), *хатрак* (агент поліції), *андрусь* (зłodий), *фаска* (брехня), *замружити* (вбити), *обструкція* (перешкода), *пивниця* (підвал); просторіччя – *обицєли*, *рівнеють*, *витрачаюсі*, *файно декую*, *горівка*; історизми та архаїзми – назв грошей (*корона*, *крейцер*), предметів побуту (*канделябр*, *гасова лампа*, *гасовий пальник*, *гасовий ліхтар*, *парафінові свічки*, *ліхтарик Х'юберта*, *спиртова плитка*; *портсигар*, *мундштук*; *баняк*, *карафка*), засобів спілкування (*послання*, *заклеєне й навіть запечатане невеличкою сургучною ляпкою*; *телеграма*, *прямокутний телефонний апарат*), зброї («*бульдог*» (кишеньковий револьвер), «*кольт*», *револьвер*, «*пекельна машинка*» (застаріле – бомба уповільненої дії з детонатором), транспорту (*дорожка*, *коляска*, *трамвай*, *фаєтон*, *фіакр*) тощо.

Важливим ресурсом для відтворення концепції ретро є використання різноманітних **дискурсів**. Активно український постмодерніст вводить до свого тексту гастрономічний дискурс – кулінарні рецепти, які апелюють до міфу про галицьку кухню як складник львівської міфології. З ретродетективу «Привид із Валової» можна переписати докладний кулінарний рецепт кишки-бульбянки, дізнатись про моду на французькі рогалики, переписати меню для традиційного львівського чи єврейського обіду. Гастрономічний міф міста Лева продовжують також аромати й смаки кави, коньяку, горілки Бачевського, пива (обов'язково власної броварні), що ним сповнені сторінки ретророману. Зазначимо, що вибір напоїв містянами залежить

від їх соціального статусу. Злидарі й жебраки обирають «бачерувку», поважна Магда Богданович частує гостей лікером чи коньяком, втомлені шукачі тасмниць та привидів обирають пиво тощо. Одному зі злидарських напоїв – угорському – А. Кокотюха надає текстотвірну роль. Токайське вино виступає відправною точкою, речовим доказом у детективних пошуках Кошового привида Чорної пані. Каву ж п'ють усі й усюди: у кав'ярнях з круасанами, на гостинах у пані Магди з коньяком, вдома й на службі, з цукром, молоком чи без: *«Кошовий вирішив зварити на спиртовій плитці кави. Міцної для себе, з молоком та трьома ложечками цукру – Степанові Яковичу»* [4, с. 272]. Отже, гастрономічний дискурс стає виразником соціального статусу персонажів, показує зв'язок епох, крім того, викликає цікавість у представників різних цільових аудиторій, розвиває гастрономічний туризм.

Особливо вагомим для ретророману є дискурс моди, оскільки одяг – це те, через що особистість репрезентує себе. Так, кілька разів перевдягає автор головного героя Кліма Кошового: спочатку перед читачем постає помічник нотаря у *«темно-синьому однотонному костюмі, жилетці, краватці, пальті, круглому капелюсі»* [4, с. 24] із *«незмінними конторськими нарукавниками»* [4, с. 30], протягом роману перетворюючись на приватного сищика, що вирізняється з-поміж інших дедуктивним мисленням, а не багатством вбрання: *«Простий хлоп у сірих смугастих штанах, картатій сорочці та мішкуватому, мишастого кольору піджаці»* [4, с. 176]. Крім опису головного героя, письменник вдається до модного показу різних верств львівського населення: власник кіносалонів *«стильно, по-богемному вдягнений»* [4, с. 94]; промисловець і меценат *«Одягнений з голочки, вбраний не в костюм, а у фрак із накрохмаленою манишкою»* [4, с. 95], відставний офіцер *«В сірому пальті з піднятим коміром та теплому вовняному картузі»* [4, с. 90]; злидарі й жебраки в *«старому плащі й зім'ятому циліндрі»* [4, с.140]. Такий інтерес до одягу не лише є засобом відтворення культурної епохи, характеристики соціального статусу персонажів, але й втіленням авторського тяжіння до кінематографу.

Заради створення ефекту правдивості, приналежності роману «Привид із Валової» до детективного жанру, А. Кокотюха використовує також літературний дискурс, представлений

прецедентними іменами *Ежена Сю, Едгара По, Конана Дойля, Пана Гольмса*, що виступають багатокультурними символами й активізують колізію читацьких асоціацій.

З текстотвірною метою А. Кокотюха вводить фрагменти юридичного дискурсу, що описують прецедентні ситуації арештів зранку, допитів із спрямованим в обличчя світлом та погрозами життю, опис київського суду студентів Політехніки, австрійських судів лояльності тощо. Такі фрагменти налаштовують читача на адекватну рецепцію детективного жанру, створюють відповідну атмосферу, водночас заохочуючи до історичних пошуків.

Реалізація художньо достовірного простору ретророману «Привид із Валової» досягається також залученням до тексту окремих фрагментів-довідок архітектурного дискурсу, що засвідчує моду зображуваного часу на перебудову й сецесії: «...новий власник будинку заходився перебудовувати. Дійства вимагала нинішня мода» [4, с. 7]; «Хтось вітав руйнацію й перебудову старих кам'яниць на більш сучасні, вважаючи – сецесія значно освіжить обличчя Львова» [4, с. 65]. Такі позасюжетні елементи відтворюють історико-культурний колорит, виконують розважально-ігрову функцію, підсилюючи читацький інтерес.

Дискурс обрядів і традицій вплетений у текст описами благодійності заможних львів'ян: «Так у Львові водиться. Благочинні заможні містяни підготовують тутешнє жебрацтво» [4, с. 124].

Побіжно автор також згадує моду на спорт, апелюючи до сучасного мейн-стріму – підтримки здорового способу життя: «тут, у Галичині, мода на спорт поширеніша, ніж у його рідному Києві» [4, с. 44].

Отже, роман А. Кокотюхи «Привид із Валової» не можна назвати літературою факту, адже реальних подій і ситуацій він не зображує. Проте динамічний й захопливий детективний ретротекст в доступній для широкого читача формі творить історико-культурний міф Львова зокрема та популяризує історичні знання взагалі. Побіжно описуючи історичні процеси, дає змогу автору розставити нові, національні акценти в подіях ХХ ст., порушити питання про роль української нації в Австро-Угорській та Російській імперії, а отже, сприяє відновленню національної пам'яті читачів.

Атмосферність – ключ до розуміння поетики ретророману «Привид із Валової». Письменницька палітра художніх засобів і текстотвірних елементів спрямована на занурення читача в окреслену епоху, створити ефект присутності в одному часопросторі, але при цьому історична епоха – не центральна тема самого твору, вона є тлом, яке допомагає висвітлити проблематику та ідейне наповнення роману.

Своєрідність художнього мислення А. Кокотюхи криється в тяжінні до кіномистецтва. Митець створює віртуальний світ ретророману так, щоб перед читачами поставали яскраві картинки та образи, тобто фактично, коли люди читали твір, вони б змогли побачити кінофільм, створений за допомогою слів автора, власної фантазії та емоцій від прочитання «текстофільму».

Відтак, ретророман А. Кокотюхи «Привид із Валової» є прикладом добре написаного, цікавого, можливо місцями банального й передбачуваного, але від того не менш захоплюючого та самотубного детективу.

Література

1. Бригадир Я. Інтерпретація історичних подій крізь призму інтриги в українському ретродетективі. *Літературознавчі студії*. 2017. Вип. 1(1). С. 99–110. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2017_1\(1\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2017_1(1)_11).
2. Бригадир Я.О. Творчість Андрія Кокотюхи як взірць сучасної української масової літератури. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 1(1). С. 50–59. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2015_1\(1\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2015_1(1)_8).
3. Ковбасенко Ю.І. Література постмодернізму: По той бік різних боків. URL: http://ae-lib.org.ua/texts/kovbasenko__postmodernism__ua.htm#_fn_48.
4. Кокотюха А. Привид з Валової. Харків: Фоліо, 2015. 283 с.
5. Першорда Д. Жанрові модифікації сучасного історичного роману : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2001. 18 с.
6. Тимченко Я.М. Поетика сучасного українського ретророману : кваліфікаційна робота студентки ... другого (магістерського) рівня : 014.01 / Криворізький державний педагогічний університет. Кривий Ріг, 2020. 66 с.

7. Філоненко С. Пригодницько-історична белетристика Андрія Кокотюхи: діалог з традицією. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2015. № 6. С. 76–79.
8. Філоненко С. Місія здійсненна: популярна література у дзеркалі критики: літературно-критичні статті. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2017. 183 с.
9. Шевчук З.В. Засоби моделювання історії в постмодерній українській прозі : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : 10.01.06 / НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г.Шевченка. Київ, 2006. 19 с.

Ковтун Ю.О.

учитель англійської мови,

української мови і літератури

НВК «Марганецька ЗОШ I-III ступенів –

дошкільний навчальний заклад»

Марганецької міської ради Дніпропетровської області

Землянська А.В.

кандидат філологічних наук

доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук

Таврійський державний агротехнологічний університет

імені Дмитра Моторного

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ БУТТЯ УКРАЇНЦЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГОНЧАРНОГО РЕМЕСЛА У ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ О. ГОНЧАРЕНКА «АСТРОФІЗМИ ВІЧНОЇ ГОНЧАРНІ»

Анотація. У статті поетична збірка О. Гончаренка розглядається в аспекті її інтермедіальності, зокрема розкривається зв'язок художніх текстів митця з гончарним ремеслом. Визначено, що в такий спосіб автор подає власне осмислення буття українського народу.

Ключові слова: інтермедіальність, арт-проект, гончарне ремесло, глек, коло буття.